

Analytical examination of the adjective "political" in John Rawls's theory of "Political Liberalism"

Ahmad Biglari*

Mohammad Bahrampour**

Abstract

Following the philosophical postmodern turn and raising questions about how liberal governments interact with cultural and philosophical pluralities in a globalized environment, Rawls tried to theorize a stable society by proposing a reasonable theory free from metaphysical and general foundations called Political Liberalism. Considering the addition of the adjective of "political" to liberalism, as well as the universality of this concept, in this article we try to analyze the validity of Rawls's claim by asking the meaning of "being political" in the said theory. We believe that Rawls's theory could not be successful in creating a minimal and universal narrative of liberalism. Using ideas such as Basic Structure, Public Reason, Overlapping Consensus and historicizing liberalism could not free the theory presented in the book *A Theory of Justice* from being "comprehensive". Rawls's political liberalism seeks more than "being political" to reconcile people with comprehensive ideas with current policies in a society that is formed around the theory of liberalism. In the society considered by Rawls, instead of being respected, comprehensive opinions are forced to be criticized and adjusted, and this is the beginning of applying a comprehensive idea of liberalism under the pretext of creating stability in society.

Keywords: The idea of Basic Structure, the idea of Public Reason, John Rawls, Being political, Political Liberalism, Foundationalism.

* Assistant Professor, Political Science Department, Arak University, Arak, a-biglari@araku.ac.ir

** PhD student of Political Thought, University of Tehran, Tehran (Corresponding Author),
bahrampour.m@ut.ac.ir

Date received: 05/12/2023, Date of acceptance: 05/03/2024

Introduction

John Rawls wrote *A Theory of Justice* in a bipolar environment in political relations between countries. This book is based on the ideas of "human rationality" and the monotony of the rational perception of the concept of good and truth, which is a comprehensive theory of liberalism. Gradually and with the emergence of doubts in the validity of metanarratives and the wave of postmodernism, Rawls also went towards justifying his desired principles based on new "foundations". He called this new foundation "political liberalism". In the book *Political Liberalism*, Rawls was looking for an answer to the question of how, over time, a stable and just society of equal and free citizens, who have been completely separated due to rational and of course incompatible religious, philosophical and moral teachings can it exist? Or to put it another way, how is it possible that comprehensive and of course completely opposite reasonable doctrines can coexist and all of them affirm a political conception of a constitutional regime? What is the structure and content of that political perception that can support such an overlapping consensus? Rawls' answer to these questions is "Political Liberalism". Considering the addition of the adjective of "political" to liberalism and Rawls's claim that his new theory is free-standing, as well as the universality of this conception of liberalism, in this article we try to determine the correctness of Rawls's claim by questioning the meaning of "being political" in this theory from an analytical point of view.

Methodology

To consider the thoughts of a political philosopher, several methods can be used. Here we can compare the texts produced by Rawls regarding political liberalism with the thoughts of other thinkers in this field; Or the one who examined his thoughts with other presuppositions. It is also possible to consider his thought by analyzing the frequency of the word "political" in his speech; Or he read between the lines of Rawls' thoughts with Strauss's method (esoteric writing). In our opinion, the best way to deal with the thoughts of a thinker whose writings have become one of the classic texts of political philosophy is the Socratic method. Based on this method, we have to find keywords from within the text and analyze the coherence and meaningfulness of Rawls's thought based on them.

Conclusion

The society resulting from Rawlsian political liberalism is like this: due to ignoring reasonable pluralism, there will be citizens (in the minority or the majority) who are unable to express their opposition to the ideas of political liberalism; Because in this case, they are not considered "cooperating" citizens. They will lose their equality and freedom in this society. This is what Rawls calls acceptance of the consequences of individual decisions. Therefore, the stability that exists in this society is not based on the right reasons but on the false reasons.

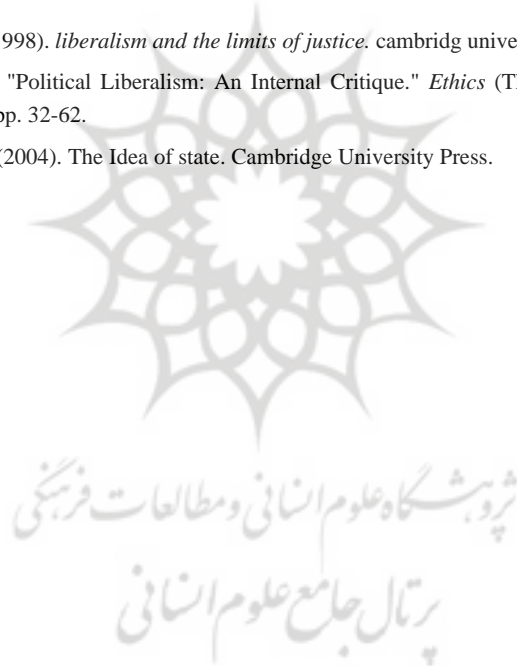
According to Rawls' accepted presuppositions, they are put in a no win situation; Because the society is a closed society and they enter it only by birth and they have no other choice; Because it is not possible to get rid of it except by death. This society is also self-sufficient and for that reason it is an efficient society; Because it provides all the tools needed to achieve people's goals. Therefore, the best rational option currently available to people is the society in which they are present. Therefore, the maximum support of the citizens for the political opinion is not based on its modus vivendi, but its modus vivendi is based on three reasons: first, put in a no win situation; Second, having no other solution; Third, the modus operandi of this system. These reasons lead to the acceptance of a superior reason that Rawls sought to avoid; It means that this acceptance is based on accepting the status quo.

We believe that Rawls's theory could not succeed in creating a minimal and universal narrative of liberalism. Paying attention to the idea of basic structure, using ideas such as public reason, overlapping consensus, and historicizing liberalism could not free the theory presented in the book *A Theory of Justice* from being "comprehensive", even according to Rawlsian criteria. Rather than being "political", John Rawls's *Political Liberalism* seeks reconciliation between people with comprehensive ideas with current policies in a society that is formed around the theory of liberalism. In the society considered by Rawls, instead of being respected, comprehensive opinions are forced to be criticized and adjusted, and this is the beginning of applying a comprehensive idea of liberalism under the pretext of creating stability in society.

Bibliography

- Alejandro, Roberto (Feb., 1996). "What Is Political about Rawl's Political Liberalism?" *The Journal of Politics* (Cambridge University Press on behalf of the Southern Political Science). No 58: pp. 1-24.
- Gaus, Gerald F. (2003). *Contemporary Theories Of Liberalism*. SAGE Publication.

- Habermas, Jurgen (mar 1995). "Reconciliation through the public use of reason : remarks on John Rawls`s political liberalism ." *The Journal Of Philosophy*, pp. 109-131.
- Nozick, Robert (1974). *Anarchy,State,And Utopia*. Blackwell.
- Rawls, John (1999b) . *A Theory Of Justice*. Revised Edition. Harvard University press.
- Rawls, John (1999a). *The Law Of Peoples*. Harvard University Press.
- Rawls, John (1997). "The Idea of Public Reason Revisited." *The University of Chicago Law Review* (The University of Chicago Law Review). No 64, pp. 765-807.
- Rawls, John (1985). "Justice as fairness : Political not Methaphysical." *Philosophy and Public Affairs* (Blackwell Publishing). No 14, pp. 223-251.
- Rawls, John (1996). *Political Liberalism*. 2nd. New York: Columbia University Press.
- Rawls, John (Jul., 1963). The Sense of Justice. *The Philosophical Review*, Vol. 72, No. 3, pp. 281-305.
- Rawls, John (1383). Justice as fairness. Translated by Erfan Thabeti. Tehran: Qoqnoos Publication, [In Persian].
- Sandel, Michael J. (1998). *liberalism and the limits of justice*. cambridg university press.
- Wenar, Leif (1995). "Political Liberalism: An Internal Critique." *Ethics* (The University of Chicago Press). No 106, pp. 32-62.
- Steinberger, Peter j. (2004). *The Idea of state*. Cambridge University Press.

بررسی تحلیلی وصف «سیاسی» در نظریه «لیبرالیسم سیاسی» جان رالز

احمد بیگلری*

محمد بهرام‌پور**

چکیده

در پی چرخش پست‌مدرن فلسفی و طرح پرسش‌هایی درباره نحوه تعامل حکومت‌های لیبرال با تعددهای فرهنگی و فلسفی در فضای دهکده‌ای حاصل از جهانی‌سازی، رالز کوشید با طرح یک نظریه‌ی خردمندانه و فارغ از بنیادهای متافیزیکی و کلی با عنوان *لیبرالیسم سیاسی*، برای ایجاد جامعه‌ای باثبات و برخوردار از عقاید جامع و متنوع راهی ارائه نماید. با توجه به اضافه‌شدن وصف «سیاسی» به لیبرالیسم و نیز فراگیر و همه‌پسند بودن این برداشت، در این نوشتار می‌کوشیم با پرسش از معنای «سیاسی بودن» در نظریه مزبور، درستی ادعای رالز را از منظری تحلیلی بسنجیم. معتقدیم نظریه رالز نتوانسته در ایجاد روایتی حداقلی و همه‌پسند از لیبرالیسم موفق باشد. استفاده از ایده‌هایی همچون ساختار اساسی، دلیل عمومی، اجماع همپوشان و نیز تاریخ‌مند ساختن لیبرالیسم نتوانسته تئوری ارائه‌شده در *نظریه‌ی درباب عدالت* را از «جامع بودن»، حتی بر اساس معیارهای رالزی، رها سازد. لیبرالیسم سیاسی رالز بیش از «سیاسی بودن» به دنبال آشتی میان افراد دارای عقاید جامع با سیاست‌های جاری در جامعه‌ای است که پیرامون نظریه لیبرالیسم شکل گرفته است. در جامعه مورد نظر رالز، عقاید جامع به جای آنکه محترم دانسته شوند، مجبور به جرح و تعدیل می‌شوند و این آغازِ اعمال اندیشه‌ای جامع از لیبرالیسم به بهانه ایجاد ثبات در جامعه است.

* استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه اراک، اراک، a-biglari@araku.ac.ir

** دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی، دانشگاه تهران، تهران (نویسنده مسئول)، bahrampour.m@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۵

کلیدواژه‌ها: ایده ساختار اساسی، ایده دلیل عمومی، جان رالز، سیاسی بودن، لیبرالیسم سیاسی، مبنای گروهی

۱. مقدمه

جان رالز (۱۹۲۱-۲۰۰۲م.) نظریه‌ای در باب عدالت را در فضای دوقطبی در روابط سیاسی میان کشورها و زمانی نوشت که هر نظریه‌پرداز ناگزیر از پرداختن به ادعاهای سوسیالیستی بود. از این رو، غلبه صبغه اقتصادی در تلفیق نظریات اقتصادی و حقوقی در آرای رالز نمایان است. اما پس از فروپاشی نظام دوقطبی و در فضای نظریه‌هایی همچون پایان تاریخ و اولویت لیبرالیسم بر دیگر اصول سیاسی، نحوه جهانی‌سازی این اصول، به مسأله متفکران لیبرال تبدیل شد. در چنین فضایی و با گسترش وسایل ارتباطات جمعی به تدریج دیگر فرهنگها نیز به عرصه رقابت فرهنگی وارد شدند و به دنبال سهم‌خواهی از دنیایی بودند که آن را جهانی آرمانی می‌دانستند. در این دوران فرهنگهایی همچون فرهنگ اسلامی در نتیجه بیداری اسلامی ناشی از انقلاب اسلامی در ایران و فرهنگ آسیایی، خود را از فرهنگ لیبرالی متمایز دیدند.

رالز لیبرال، نظریه‌ای در باب عدالت را بر اساس ایده‌های عقلانی بودن انسان و یکتاانگاری برداشت عقلانی از مفهوم خیر و حقیقت تنظیم نمود که محصول آن، نظریه‌ای جامع (Comprehensive) از لیبرالیسم بود. به تدریج و با بروز تردیدها در اعتبار فراروایت‌ها و موج جدید پست‌مدرنیسم، رالز نیز، به سمت توجیه اصول مورد نظر خود بر اساس «بنیان‌های» تازه رفت. وی این بنای تازه را لیبرالیسم سیاسی (Political Liberalism) نامیده، مدعی شد که بر این اساس می‌توان جامعه‌ای با ثبات بنا نمود. رالز در لیبرالیسم سیاسی در پی پاسخ به پرسش بود: «چگونه در طول زمان، جامعه‌ای با ثبات و عادلانه از شهروندان برابر و آزادی که کاملاً به واسطه آموزه‌های خردمندانه (Reasonable Doctrines) و البته مانع‌الجمع دینی، فلسفی و اخلاقی از هم جدا شده‌اند، می‌تواند وجود داشته باشد؟ و یا به طریقی دیگر: چگونه این امکان هست که آموزه‌های خردمندانه جامع و البته کاملاً متضاد با هم بتوانند همزیستی کنند و همگی آن‌ها برداشتی سیاسی از یک رژیم مبتنی بر قانون اساسی را تأیید نمایند؟ ساختار و محتوای آن برداشت سیاسی که می‌تواند از چنان اجماع همپوشانی (Overlapping consensus) حمایت کند، کدام است (Rawls, 1996: xx)؟»

پاسخ رالز به این پرسش‌ها، «لیبرالیسم سیاسی» است. با توجه به اضافه شدن وصف «سیاسی» به لیبرالیسم و ادعای رالز مبنی بر بی‌بنیاد بودن نظریه جدیدش، و نیز فراگیر و

همه‌پسندبودن این برداشت از لیبرالیسم، در این نوشتار می‌کوشیم تا با پرسش از معنای «سیاسی بودن» در نظریه مزبور، درستی ادعای رالز را از منظری تحلیلی بسنجیم.

علی‌القاعده برای سنجش اندیشه‌های یک متفکر و به‌ویژه فیلسوف سیاسی، می‌توان از روش‌های متعددی بهره برد. در اینجا می‌توان متن‌های تولید شده رالز در خصوص لیبرالیسم سیاسی را با اندیشه‌های دیگر متفکران این حوزه مقایسه کرد؛ یا آنکه با پیش‌فرض‌هایی دیگر به سنجش و ارزیابی اندیشه‌هایش نایل آمد. همچنین می‌توان با تحلیل گفتار میزان بسامد واژه «سیاسی»، اندیشه وی را سنجید؛ یا با روش اشتراوس بین خطوط اندیشه‌های رالز را خوانش کرد. همچنین می‌توان بر اساس شرایط محیطی و با توجه به رواج پست‌مدرنیسم در اواخر دهه هشتاد میلادی و سکنه‌های متعدد مغزی رالز در اوایل دهه نود (زمان نگارش نهایی کتاب)، مدعی شد که متن نهایی لیبرالیسم سیاسی محصول تفکر رالز نبوده و اندیشه‌های اصلی وی را باید در نظریه‌ای در باب عدالت جستجو کرد؛ چراکه اذعان رالز بر عدم نگارش کتابی متفاوت در صورت بازنویسی مجدد آن کتاب نیز تأییدی بر این ادعا می‌تواند باشد. اما ما بر این باوریم که لیبرالیسم سیاسی اندیشه مختار رالز تا پایان حیاتش بوده است. بنابراین، بهترین روش مواجهه با افکار اندیشمندی که نوشته‌هایش به یکی از متون کلاسیک فلسفه سیاسی بدل شده را روش سقراطی می‌دانیم. بر اساس این روش، باید از درون متن کلیدواژه‌هایی را بیابیم و بر پایه آن‌ها میزان انسجام و معناداری اندیشه وی را بسنجیم. دلیل انتخاب چارچوب‌های مد نظر رالز برای نقد اندیشه‌هایش در آن است که او همچون الگویی از تفکر، پذیرفته شده و مفاهیم مدنظرش در اندیشه دیگر متفکرین فلسفه سیاسی نیز جاری و ساری است. ضمن اینکه رالز معتقد بود مفاهیم در خارج از کاربردشان بی‌معنا هستند (Rawls, 1999b: 44). در واقع، بسیاری از اندیشمندان دیگر نیز در گفتگو با اندیشه‌های رالز، مباحث و دیدگاه‌های خود را مطرح کرده‌اند. به تعبیر رابرت نوزیک: «[کتاب] نظریه‌ای در باب عدالت... چشمه جوشانی است از اندیشه‌های روشنگر که با هم در یک کل دوست‌داشتنی ادغام شده‌اند. اکنون فیلسوفان سیاسی یا باید در چارچوب نظریه رالز اندیشه‌ورزی کنند یا باید توضیح دهند چرا چنین نمی‌کنند» (Nozick, 1974: 183).

رالز لیبرالیسم سیاسی را متفاوت از نظریه‌ای در باب عدالت می‌داند. او در مقدمه کتاب نظریه‌ای در باب عدالت (بازنگری شده) می‌گوید: «اگر من بار دیگر کتاب نظریه‌ای در باب عدالت را می‌نوشتم، آنگونه که برخی از نویسندگان می‌گویند، کتابی کاملاً متفاوت را نمی‌نوشتم» (Rawls, 1999b: xi). رالز خود مدعی است که سه نقص در نظریه‌ای در باب عدالت

باید جبران می‌شد: اول ارائه ایده عدالت انصافی به عنوان نگرشی مستقل؛ دوم تمایز میان پلورالیسم ساده و خردمندانه؛ و سوم بررسی جامع‌تر امر خردمندانه پیرامون اینکه برساخت‌گرایی سیاسی بر اساس خرد عملی است (Rawls, 1996 : xxxii). لیبرالیسم سیاسی رالز با مدعایی تازه تلاش نموده تا این روند را در میان ملت‌ها نیز به کار گیرد که در آن نیز ناموفق بوده است.^۱ حال باید ببینیم مدعای رالز چیست و بر اساس مفاهیمی که خود ارائه می‌دهد چرا دچار ناکامی می‌شود؟ بدین ترتیب، در این مقاله به دنبال سنجش رالز با محک و معیاری رالزی هستیم. تلاش خواهیم کرد ابتدا شمایی کلی از اندیشه رالز ارائه داده، و از این رهگذر با نگاهی به وصف «سیاسی» بودن لیبرالیسم، آن را در محک دیگر ایده‌های رالز به سنجش درآورده و نشان دهیم این منظومه فکری تا چه حد تاب و توان انسجام پیرامون «سیاسی» بودن را داراست.

۲. لیبرالیسم سیاسی و ایده‌هایش

در خلاصه‌ترین شکل ممکن از توصیف نظریه لیبرالیسم سیاسی می‌توان گفت ایجاد جامعه‌ای باثبات و مبتنی بر برداشتی سیاسی از عدالت، به این صورت است که نمایندگان شهروندان در موقعیت اولیه و در حالی که در شرایط «حجاب جهل» (Veil of Ignorance) قرار دارند به بررسی انواع مختلفی از عقاید و الگوها می‌پردازند. آنها پس از بررسی تمامی احتمالات، اصول عدالت رالزی را انتخاب خواهند کرد و در ادامه به ضرورت در اختیار داشتن منابعی در نزد هریک از شهروندان برای اعمال و بهره‌مندی از این اصول، حکم می‌کنند. در این مرحله، خیرهای اولیه را به عنوان وسایلی همه‌کاره انتخاب می‌کنند. همه‌کاره (all-purpose) به این معنا که هر فردی می‌تواند با استفاده از آنها الگوی کاملی از اهداف را برای خود انتخاب کند و بر اساس آن الگو به اهداف خود در زندگی برسد. به این ترتیب، این خیرهای اولیه افراد را در انتخاب نوع خاصی از یک الگوی خاص ترغیب نمی‌کند.

در مرحله بعدی یک قانون اساسی بر اساس این برداشت‌ها ایجاد می‌شود. این قانون اساسی باید به ترتیبی باشد که بر اساس مفاهیم مستتر در اصول عدالت به‌گونه‌ای تنظیم شود که بر هیچ یک از عقاید جامع جامعه استوار نباشد. در مرحله بعد، با برداشته‌شدن حجاب جهل، این اصول باید مورد حمایت شهروندان قرار گیرد؛ چرا که یکی از شروط ثبات در یک جامعه، حمایت اکثریت از برداشت جاری در آن جامعه است. در این مرحله دو الگو وجود دارد. اول، افراد این اصول را همان‌طور که در مرحله اول بیان و مقرر شده به صورت یک حقیقت عینی

می‌پذیرند که در این صورت همه افراد از یک الگو تبعیت می‌کنند. رالز این الگو را مغایر با حقیقت پلورالیسم خردمندانه می‌داند؛ چرا که به عقیده وی جوامع انسانی به واسطه عقایدی خردمندانه، متکثر شده و این وضعیتی تاریخی نیست که با مرور زمان از بین برود بلکه ذات جوامع امروزی است. بنابراین باید الگویی دیگر برای ثبات برداشت‌های ارائه شده در مرحله اول وجود داشته باشد. رالز این الگو را «اجماع همپوشان» می‌نامد. بر اساس این الگو، هر یک از افراد دارای عقاید جامع متنافر بر اساس فهم خود از آن برداشت به حمایت از آن می‌پردازد. در مراحل بعدی نیز هر گونه مخالفت و یا ایجاد سؤال درباره مفاهیم اساسی ارائه شده در قانون اساسی باید بر اساس مفاهیم همگانی باشد که رالز آن را «دلیل عمومی» (Public Reason) می‌نامد.

این جامعه‌ای است که به وسیله برداشتی سیاسی از عدالت بنا شده است. اما مهمترین ویژگی این جامعه عدم ابتدای اصول ارائه شده آن بر عقاید جامع و در واقع، صفت «بی‌بنیادبودن» (Free-standing) آن‌ها است. همین صفت سیاسی و به اصطلاح رالزی، بی‌بنیادبودن است که در رسیدن به فهمی مناسب از برداشت رالز راهگشا خواهد بود.

۱.۲ ایده برداشت سیاسی از عدالت

۱.۱.۲ بر اساس نظر رالز، «سیاسی» بودن برداشت از عدالت به سه دلیل است:

- هرچند که این برداشت، برداشتی اخلاقی است، ولی برای موضوعی خاص، یعنی ساختار اساسی جامعه دموکراتیک، طراحی می‌شود. بر این اساس، ساختار اساسی، سازمان‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی درون جامعه و نحوه ارتباط آنها با همدیگر است به گونه‌ای که سامانه واحدی از همکاری اجتماعی از نسلی به نسل دیگر را ایجاد نمایند.

- پذیرش این برداشت مستلزم قبول هیچ آموزه جامع خاصی نیست. برداشت سیاسی به تنهایی به صورت برداشتی خردمندانه برای ساختار اساسی ظاهر می‌شود و اصول آن بیانگر خانواده‌ای از ارزش‌های اساسی است که به‌طور منحصر به فردی به آن ساختار مربوط می‌شوند؛ چراکه این برداشت یک برداشت بی‌بنیاد است و بر هیچ یک از آموزه‌های جامع موجود در جامعه متکی نیست. این برداشتی سیاسی است و در مقابل آموزه‌های جامع قرار می‌گیرد. (راولز، ۱۳۸۳: ۳۱۵)

- برداشت سیاسی از عدالت تا جایی که امکان دارد صرفاً بر اساس ایده‌های بنیادین رایج یا تلویحاً مندرج در فرهنگ سیاسی عمومی جامعه دموکراتیک صورت‌بندی می‌شود؛ برای مثال ایده جامعه به عنوان نظام منصفانه همکاری و ایده شهروندان آزاد و برابر. ما وجود چنین ایده‌هایی در فرهنگ عمومی جوامع دموکراتیک را یک واقعیت تلقی می‌کنیم. در این صورت، عقاید جامع متعلق به دکتترین‌های دینی، اخلاقی و فلسفی به حوزه‌ای تعلق دارند که به آن «فرهنگ پیش زمینه» (Background culture) می‌گوییم (راولز، ۱۳۸۳: ۵۸-۵۷؛ Rawls, 1996: 11-15).

۲.۱.۲ در همین راستا آموزه‌های جامع دو صفت دارند. اول اینکه عام هستند؛ به این معنی که مفهوم اخلاقی آنها بر موضوعات متنوعی متمرکز شده باشد و محدوده آنها هم تمامی مفاهیم به صورت جهان‌شمول است. دوم، برداشت جامع برداشتی است که مفاهیمی از ارزش‌های زندگی انسانی و ایده‌آل‌های شخصیت و فرد و همچنین ایده‌آل‌هایی از روابط دوستانه و گروهی را شامل شود و براساس آن برداشت، به تنظیم عملکرد انسان‌ها پردازد و محدوده آن هم زندگی به صورت کلی باشد (راولز، ۱۳۸۳: ۳۱۵).

۳.۱.۲ اما جوامع مدرن امروزمین دارای خصایصی هستند که ایجاد برداشتی سیاسی از عدالت را ضروری می‌کنند. این خصایص عبارتند از:

اول، واقعیت اصلی جوامع دموکراتیک واقعیت پلورالیسم خردمندانه است. این خصلت به معنی وجود دکتترین‌های جامع فلسفی، دینی و اخلاقی خردمندانه در جامعه است. این وضعیت یک وضعیت تاریخی نیست که با گذشت زمان از بین برود؛ بلکه این یک وضعیت اساسی در جامعه دموکراتیک است که از کاربست آزادانه خرده‌های افراد در شرایط آزادانه دموکراتیک حاصل شده است.

دومین واقعیت در جوامع دموکراتیک حقیقتی است که می‌توان آن را «واقعیت خفقان» (The fact of oppression) نامید. بر این اساس باید گفت که هیچ یک از عقاید جامع نمی‌تواند عقیده خود را بر تمامی اعضای یک جامعه دموکراتیک تحمیل کند مگر آنکه از زور و خفقان به این منظور استفاده کند. بنابراین افراد در چنین جامعه‌ای تنها در صورتی از یک برداشت عام و جامع تبعیت می‌کنند که تحت خفقان دولتی قرار بگیرند.

بررسی تحلیلی وصف «سیاسی» در نظریه ... (احمد بیگلری و محمد بهرام پور) ۳۵

سومین واقعیت در جوامع دموکراتیک این است که دولت در این جوامع برای اینکه با ثبات و بادوام باشد، باید از حمایت حداکثری شهروندان فعال در امور سیاسی به صورتی کاملاً آزادانه و ارادی برخوردار باشد.

در پی این واقعیت، واقعیت چهارم این است که فرهنگ سیاسی جامعه دموکراتیکی که در دوره زمانی قابل ملاحظه‌ای به طرز معقولی خوب عمل کرده، معمولاً، حداقل به طور تلویحی ایده‌های بنیادینی را در بردارد که بر اساس آنها می‌توان برداشتی سیاسی از عدالت را ترسیم کرد که برای رژیم مبتنی بر قانون اساسی مناسب است.

و پنجم اینکه، این واقعیت‌ها بر واقعیتی استوار است که به آن «موانع قضاوت» (burdens of judgment) گفته می‌شود. بر این اساس بسیاری از مهم‌ترین قضاوت‌های سیاسی ما که ارزش‌های سیاسی اساسی را شامل می‌شوند آن قدر تابع شرایط هستند که احتمال اینکه اشخاص با وجدان و دلسوز و کاملاً معقول، حتی پس از بحث آزادانه و باز، بتوانند با استفاده از قوای عقلی خود همگی به نتیجه واحدی برسند، بسیار ضعیف است (راولز، ۱۳۸۳: ۷۲-۶۸؛ Rawls, 1996: 36-39). پس ایده‌ای از عدالت، سیاسی است که سه مشخصه را دارا باشد و به پنج واقعیت موجود در جوامع مدرن توجه داشته باشد. اما شناخت ایده‌های دیگر نیز برای روشن شدن بیشتر مطلب ضروری است.

۲.۲ ایده جامعه به مثابه نظام منصفانه همکاری

این ایده اساسی‌ترین ایده در برداشت سیاسی از عدالت است؛ چرا که دیگر ایده‌های بنیادین را به صورت نظام‌مند به یکدیگر مرتبط می‌کند. ایده مزبور بر همکاری میان شهروندان آزاد و برابر استوار است. این نظام همکاری دارای سه عنصر هویتی است. اول اینکه همکاری با کار دسته‌جمعی فرق دارد. همکاری بر اساس قوانینی که همه افراد آن را راهنمای خود می‌دانند انجام می‌شود. دوم اینکه همکاری حاوی ایده شرایط منصفانه همکاری است؛ یعنی هر کس اصولی را بیان می‌کند که انتظار دارد دیگران هم به آن عمل کنند. سومین عنصر هویتی همکاری این است که این همکاری بر اساس خیر هریک از طرف‌ها ایجاد می‌شود؛ یعنی اینکه نفع یا خیر عقلانی هر شرکت‌کننده‌ای تأمین شود.

اصول عدالت، شرایط همکاری را تعیین می‌کنند و به آن سامان می‌دهند. جامعه مدنظر دو پیش‌فرض دیگر هم دارد: اول اینکه جامعه‌ای بسته است؛ یعنی افراد فقط به وسیله تولد وارد

آن می‌شوند و تنها به وسیله مرگ از آن خارج می‌شوند. این فرض برای آن است که سؤالات به صورتی قابل قبول محدود شوند. دومین پیش فرض این است که جامعه، جامعه‌ای خودبسنده و کامل است؛ یعنی در درون خود، تمامی امکانات لازم برای پیگیری اهداف فرد از ابتدای تولد تا مرگ را در خود داراست (راولز، ۱۳۸۳: ۳۱-۲۶؛ Rawls, 1996: 15-21).

۳.۲ ایده اشخاص آزاد و برابر و برداشت سیاسی از فرد

۱.۳.۲ به طور خلاصه، فرد در نگاه رالز، شهروند جامعه‌ای است که آن را «جامعه بسامان» (a well-ordered society) می‌داند. بنابراین فرد، شهروند بوده و شهروند نیز به طور روزمره و کامل عضوی همکاری کننده در طول زندگی اش برای جامعه است (Rawls, 1996: 18). افراد مد نظر رالز، دارای دو قوه اخلاقی هستند: اول، قوه حس عدالت است؛ یعنی قابلیت فهم، کاربست و عمل بر مبنای اصول عدالت سیاسی که شرایط منصفانه همکاری اجتماعی را مشخص می‌کند. دوم، قابلیت برداشتی از امر خیر است؛ یعنی قابلیت داشتن، بازنگری و تعقیب عقلانی برداشتی از امر خیر. چنین برداشتی مجموعه منظمی از غایات و اهداف نهایی است که برداشت یک شخص از امور با ارزش در زندگی بشری یا زندگی کاملاً ارزشمند را مشخص می‌کند.

۲.۳.۲ برابری افراد نیز بر این اساس است که همگی از حداقل لازم از قوای اخلاقی ضروری برای همکاری اجتماعی در سراسر عمر خود و مشارکت در جامعه برخوردار بوده و شهروندان برابر به حساب می‌آیند. از طرف دیگر، افراد زمانی خود را آزاد می‌دانند که دارای سه خصلت باشند: اول، خود و دیگران را دارای قدرت اخلاقی در برداشتی از خیر می‌دانند، به گونه‌ای که افراد دارای برداشتی از خیر هستند و این برداشت ممکن است تغییر یابد. ولی این تغییر نباید در شهروندی شان تأثیری داشته باشد. دوم، افراد منابع اعتباربخشی به ادعاهای صحیح هستند. یعنی خود را مستحق می‌دانند که ادعا کنند نهادهای جامعه باید برداشتهای آنها از امر خیر را ترویج کنند (مشروط به اینکه این برداشتهای، مطابق برداشت عمومی از عدالت مجاز باشد). بنابراین هیچ یک از افراد جامعه نباید از جامعه کنار بماند و افرادی همچون برده‌ها در این جامعه وجود ندارند. سوم، افراد مسئول اهدافشان هستند. بنابراین هر نوع هدفی را انتخاب کنند هزینه‌اش را هم باید بپردازند. در این حالت افراد می‌توانند خواسته‌های خود را به محدودیت‌های اصول عدالت، محدود نمایند (راولز، ۱۳۸۳: ۵۴-۴۶؛ Rawls, 1996: 29-34).

۴.۲ ایده جامعه بسامان

سه خصلت جامعه بسامان را می‌توان به شرح زیر بیان کرد: اول، هریک از افراد اصول مشابهی از عدالت را می‌پذیرند و می‌دانند که دیگران هم آن اصول را پذیرفته‌اند (ایده برداشت عام پذیرفته‌شده از عدالت). دوم، ساختار اساسی‌اش به طور عام و یا بر اساس دلایل منطقی به عنوان اجراکنندگان این اصول باشند و اجرای این اصول را در آن ببینند (ایده اجرا و تنظیم موثر آن برداشت عام پذیرفته شده) سوم، شهروندان با ساختارهای اجتماعی که عادلانه می‌دانند همکاری می‌کنند.

از طرفی دیگر، این ایده جامعه بسامان در پی آن نیست که بگوید تمامی افراد جامعه باید از یک برداشت عمومی از عدالت تبعیت کنند؛ چرا که آن را مغایر با اصل پلورالیسم خردمندانه می‌داند. بنابراین هر یک از افراد می‌تواند به نوعی از تفسیر خود از برداشت سیاسی از عدالت حمایت کند و این حمایت در اجماع همپوشان نمایان می‌شود (راولز، ۱۳۸۳: ۳۳ - ۳۱).

۵.۲ ایده ساختار اساسی

ساختار اساسی جامعه عبارت است از چگونگی سازگاری نهادهای سیاسی و اجتماعی اصلی جامعه به صورت نوعی نظام همکاری اجتماعی و چگونگی تخصیص حقوق و تکالیف اساسی به وسیله آنها و تنظیم تقسیم منافع حاصل از همکاری اجتماعی در طول زمان. یک ویژگی اصلی برداشت سیاسی از عدالت این است که ساختار اساسی، موضوع اصلی آن است و در چارچوب این ساختار فعالیت می‌کند. تعریف مشخصی از محدوده ساختار اساسی نمی‌توان ارائه داد بلکه با بررسی موارد مختلف می‌توان گفت که چه اصولی در موارد مختلف به کار می‌روند (راولز، ۱۳۸۳: ۳۷ - ۳۳).

۶.۲ ایده دلیل عمومی

ایده دلیل عمومی با ایده جامعه بسامان سازگاری دارد؛ زیرا چنین جامعه‌ای به طرز کارآمدی با برداشتی از عدالت تنظیم می‌شود که به طور عمومی به رسمیت شناخته شده است. اما محتوای این دلیل عمومی چیزی است که از آن به برداشت سیاسی از عدالت یاد می‌شود. این برداشت از عدالت به طور کلی برداشتی لیبرال است و به همین ترتیب، دارای چندین صفت است. اول اینکه این برداشت، حقوق بنیادین و آزادی‌ها و فرصت‌هایی را بیان می‌کند که در رژیم‌های

مبتهی بر قانون اساسی و دموکراتیک مشهود است. دومین مشخصه برداشت سیاسی آن است که برای این مفاهیم و آزادی‌ها و فرصت‌ها اولویتی خاص قائل است به گونه‌ای که این اولویت بر مفاهیمی چون خیر دسته جمعی و ارزش‌های کمال‌گرایانه اولویت دارد. در آخر، سومین صفت آن است که این برداشت سازکارهایی را در نظر می‌گیرد که برای تمامی شهروندان، و سائل همه منظوره‌ای برای استفاده از آزادی‌های اساسی و فرصت‌هایشان فراهم می‌کند (Rawls, 1996 : 223).

۷.۲ ایدهٔ اجماع همپوشان

هدف از ارائه ایده اجماع همپوشان، واقع‌گرایانه‌تر کردن و تطابق ایده جامعه بسامان با شرایط تاریخی و اجتماعی جوامع دموکراتیک همچون واقعیت پلورالیسم خردمندانه است. این اجماع بر اساس برداشتی است که هر یک از شهروندان دارای آموزه‌ای جامع، برداشتی سیاسی از عدالت بر اساس همان آموزه جامع خودشان دارند. بنابراین، مفاهیم مزبور از طریق این اجماع همپوشان، مشروعیت لازم و در نتیجه، حقانیت مورد نیاز خود را کسب می‌کنند. اما این اجماع با شرایط موجود در دنیای مدرن امروزی و همچنین موانع سنگین قضاوت، در ارتباطی تنگاتنگ قرار دارد (راولز، ۱۳۸۳ : ۷۴ - ۶۶).

۸.۲ ایدهٔ ساخت روانشناسانهٔ اخلاقی شهروندان

رالز برداشت سیاسی از عدالت را یک برداشت اخلاقی می‌داند که در حوزه خاصی، یعنی ساختار اساسی، به کار می‌رود. (Rawls, 1985 : 224). منظور وی این است که افراد در حوزه سیاسی و در ساختار اساسی باید ارزش‌های سیاسی را بر ارزش‌های غیر سیاسی ترجیح دهند و این همان ایده اولویت امر حق بر امر خیر را بیان می‌کند. همان‌طور که رالز می‌گوید این اولویت به معنای برتری ارزش‌های سیاسی بر دیگر ارزش‌ها در ساختار اساسی است. از طرف دیگر ساختار اساسی از نظر رالز بر نوع پرورش استعدادها و نیز طرح‌های افراد از زندگی خوب تأثیر می‌گذارد (Rawls, 1996 : 270). در نتیجه این ارزش‌های سیاسی به ارزش‌هایی تبدیل می‌شوند که فرد آن‌ها را به عنوان اصولی اخلاقی می‌پذیرد و این همان نتیجه نامطلوب کاریست لیبرالیسم سیاسی است. شهروندان برخوردار از آموزه‌های متفاوت از لیبرالیسم سیاسی، به این نتیجه می‌رسند که بدون داشتن این گونه آموزه‌ها نیز می‌توانند به اهداف خود، که البته بر اساس

برداشت سیاسی طرح‌ریزی شده، برسند. به تدریج این شهروندان هویت خود را به‌گونه‌ای پی‌ریزی می‌کنند که متمایل به برداشت سیاسی باشد.

مطابق برداشت سیاسی از شخص که فردی دارای دو قوه اخلاقی است، شهروندان قابلیت برداشتی از امر خیر و قابلیت کسب برداشتهایی از عدالت و عمل بر اساس این برداشتها را دارند. به بیان مختصر می‌توان گفت آنها این قابلیت را دارند که هم عاقل باشند و هم خردمند. وقتی شهروندان عقیده دارند که نهادها یا رویه‌های اجتماعی، عادلانه یا منصفانه هستند، برای ایفای سهم خود در این آرایش‌ها، آمادگی و اشتیاق دارند؛ مشروط به این که به اندازه کافی اطمینان داشته باشند که دیگران هم سهم خود را ایفا می‌کنند. این به امر خردمندانه تعلق دارد. وقتی دیگران با نیت آشکار سهم خود را در نهادهای عادلانه یا منصفانه ایفا می‌کنند، شهروندان تمایل دارند اعتماد و اطمینان خود را به آنها افزایش دهند. این گرایش به رفتار منصفانه با دیگران در واکنش به رفتار منصفانه آنها با ما، و نظایر آن، یک عنصر روان‌شناختی امر خردمندانه است. با استمرار موفقیت آرایش‌های مشترک مبتنی بر همکاری در بلند مدت، اعتماد و اطمینان شدیدتر و کامل‌تر می‌شود. همچنین، این اعتماد و اطمینان وقتی شدیدتر و کامل‌تر می‌گردد که نهادهای اساسی معطوف به تضمین منافع بنیادین (برای مثال حقوق و آزادی‌های اساسی) مشتاقانه‌تر و قاطعانه‌تر در زندگی سیاسی عمومی به رسمیت شناخته شوند. همچنین، می‌توانیم فرض کنیم که همگان شرایط تاریخی و اجتماعی جوامع دموکراتیک مدرن را به رسمیت می‌شناسند که شامل واقعیت پلورالیسم خردمندانه و واقعیت استمرار آن و نیز این واقعیت که فقط با کاربرد ظالمانه قدرت حکومتی می‌توان بر این پلورالیسم غلبه کرد. این شرایط وضعیت تاریخی مشترکی هستند (راولز، ۱۳۸۳: ۳۲۳ - ۳۲۲).

بنابراین، افراد عقلانی و خردمند آنقدر بر برداشت سیاسی از عدالت اعتماد می‌کنند و کارها را بر اساس آن انجام می‌دهند که به تدریج عادلانه‌بودن آن نظام را به راحتی و مشتاقانه‌تر از قبل می‌پذیرند. این روانشناسی اخلاقی ریشه در هیچ یک از اندیشه‌های علمی ندارد و تنها از همان برداشت سیاسی گرفته شده است (Rawls, 1996: 81-86; Rawls, 1963: 281-305).

۳. فهم‌های مختلف از «سیاسی» بودن لیبرالیسم سیاسی

پس از ارائه مختصات عمومی نظریه رالز و نیز ایده‌های اصلی‌اش، اکنون زمان بررسی انتقادهای وارده بر این نظریه است. انتقادهای متفاوتی به میزان و نتیجه سیاسی بودن نظریه رالز صورت گرفته است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱.۳ از نظر جرالدا ف. گاوس (۲۰۰۳)، برداشت سیاسی در اندیشه رالز به درستی توضیح داده نشده است. وی می‌گوید، رالز در تلاش است تا اصل لیبرال مشروعیت را در تئوری‌اش مهیا کند. بنابراین اصل استفاده از قدرت سیاسی زمانی مورد قبول خواهد بود که بر اساس اصول قانون اساسی‌ای باشد که تمامی شهروندان به عنوان افراد آزاد و برابر، از آن تحت اصول موافق با خرد انسانی مشترک حمایت کنند. این در حالی است که به باور رالز، وجود عقاید جامع و ایجاد حمایت بر اساس آن‌ها این اصل مشروعیت را نقض می‌کند و نمی‌توان به آن اصل رسید. به همین دلیل به سمت معیاری می‌رود که همگی آن را قبول کنند و یا در آن خود را سهیم بدانند. در نتیجه اساس نظریه سیاسی رالز بر تمایز میان عقاید جامع و برداشت سیاسی از عدالت است. رالز آنقدر از واژه‌های دینی و فلسفی و اخلاقی برای بیان اندیشه‌های جامع استفاده می‌کند که ناخودآگاه خواننده به این نتیجه می‌رسد که هر عقیده و دکترینی جامع است اگر و تنها اگر یک دکترین دینی یا اخلاقی و یا فلسفی باشد.

البته خود رالز هم می‌گوید که برخی از افراد دارای عقاید جامع کامل نیستند، و می‌توان گفت که این نظر درست است؛ چراکه تمامی مردم دارای عقاید جامع و عامی نیستند که به صورت نظام‌مند زندگی آن‌ها را تنظیم کند. اگر این امر صحیح باشد پس چرا رالز این قدر بر تمایز میان جامع و سیاسی تاکید می‌کند؟ از نظر گاوس، رالز برداشت‌های سیاسی را به سه طریق متمایز می‌کند: اول اینکه مربوط به ساختار اساسی سیاسی و اجتماعی است؛ دوم اینکه بی‌بنیاد است و بر هیچ عقیده جامعی استوار نیست؛ سوم اینکه از فرهنگ عمومی سیاسی یک رژیم مبتنی بر قانون اساسی برداشت شده است. این تعاریف از مفهوم سیاسی به گونه‌ای است که اولین و سومین صفت نمی‌تواند بر علم ما به برداشت سیاسی اضافه کند؛ چراکه هر دو به برداشت سیاسی متکی هستند و شناخت برداشت سیاسی بر اساس آن‌ها خود احتیاج به داشتن دانشی درباره برداشت سیاسی است. پس آیا مفهوم بی‌بنیاد بودن می‌تواند راهگشا باشد؟ خیر؛ چرا که بی‌بنیادی به این معنی است که آن‌ها را از فرهنگ عمومی سیاسی رژیم مبتنی بر قانون اساسی استخراج کنیم به همین ترتیب آن نیز معطوف به فهم قبلی از امر سیاسی است. گاوس مدعی است، این بی‌بنیادی معطوف به عدم ابتنا به عقاید جامع است. ولی عقاید اخلاقی، دینی و فلسفی‌ای وجود دارند که جامع نیستند و فقط به محدوده خاصی معطوف هستند؛ مانند گزاره‌هایی همچون خدا وجود دارد، دزدی غلط است و افرادی که بیش‌تر کار می‌کنند از کسانی که کمتر کار می‌کنند شایستگی بیش‌تری دارند. این‌ها گزاره‌هایی هستند که ممکن است افراد بیش‌تر از اصول سیاسی بر آن‌ها توافق داشته باشند و البته عام نیستند و فقط به محدوده

بررسی تحلیلی وصف «سیاسی» در نظریه ... (احمد بیگلری و محمد بهرام پور) ۴۱

خاصی معطوف هستند. به هر حال این گزاره‌ها هم می‌توانند بی‌بنیاد باشند و بر هیچ عقیده جامع خاصی متکی نباشند. از طرف دیگر نمی‌توان تشخیص داد که ارزش‌های غیرسیاسی چه ارزش‌هایی هستند و در پی آن نمی‌توان میان اندیشه سیاسی و برداشت جامع در نظریه رالز تمایزی قائل شد (Gaus, 2003 : 177-202).

۲.۳ لیف ونار (۱۹۹۵) می‌گوید که *عدالت به مثابه انصاف* با تفسیر سیاسی نمی‌تواند مطابق با همان تعاریف سیاسی باشد که رالز خود، آن‌ها را به عنوان معیار ارائه می‌دهد. به نظر وی:

رالز برای هر برداشت سیاسی سه صفت بیان می‌کند ... این برداشت سیاسی با این ادعای رالز که عقاید دینی و اخلاقی می‌توانند تحت اجماع همپوشان به همگرایی برسند، همراه است ... آن تئوری کاملی که رالز ارائه کرده است در حقیقت یک برداشت سیاسی نیست و می‌توان گفت که برداشتی جامع است به گونه‌ای که می‌تواند اجماع همپوشان را ایجاد نماید ولی فراتر از آن اجماع است و عقاید بسیاری را از این اجماع بیرون می‌گذارد. این برداشت جامع و البته سیاسی شده از *عدالت به مثابه انصاف* به گونه‌ای است که تعداد بسیار کمی از عقاید جامعی که ما می‌شناسیم، از آن حمایت می‌کنند (Wenar, 1995 : 33).

۳.۳ روبرتو الخاندرو (۱۹۹۶) معتقد است علیرغم تلاش رالز در جهت توجیه لیبرالیسم سیاسی در برابر اندیشه‌های کمال‌گرایانه، فایده‌گرایانه و غایت‌گرایانه، این نظریه خود دارای رگه‌هایی از این اندیشه‌ها است و به نوعی لیبرالیسم سیاسی رالزی بر اساس محوریت نهادهای قضایی است که به عنوان نمادهای دلیل عمومی فعالیت می‌کنند. رالز تمایزی میان ادعاهای سیاسی از لیبرالیسم (یعنی اندیشه‌ای که رالز از آن طرفداری می‌کند) و آموزه‌ای جامع از لیبرالیسم (که وی آن را رد می‌کند) برقرار می‌نماید. دکترین جامع از لیبرالیسم، از دیدگاه وی، برداشتی از امر خیر را به شهروندان تحمیل می‌کند، در حالی که اندیشه سیاسی این گونه نیست. رالز نحوه تعامل میان این دو برداشت را با بحثی پیرامون طرفداران یک عقیده مذهبی که در جامعه لیبرالی زندگی می‌کنند ولی ارزش‌های آن را رد نمی‌کنند، بیان می‌کند. بر این اساس در حالی که دولت هیچ گونه برداشتی از امر خیر را بر اعضای این گروه مذهبی تحمیل نمی‌کند، فرزندان این گروه باید به گونه‌ای آموزش ببینند که «اعضای کاملاً همکاری‌کننده اجتماع باشند و ... خود متکی باشند». این بدان معنا است که از اعضای گروه‌های مذهبی که ارزش‌های جامعه رالزی را رد می‌کنند انتظار می‌رود که آن ارزش‌ها را بپذیرند و *اعضای کاملاً همکاری‌کننده* باشند. می‌توان گفت که این التزام در همکاری کامل از تعهد به اصول عدالت بالاتر است. همکاری کامل، پذیرش زندگی اجتماعی و اهداف آن جامعه را در پی دارد. از آن مهم‌تر،

کودکان گروه‌های مذهبی، بر خلاف ادعای رالز در بی‌طرفی عقیدتی نسبت به عقاید دینی و اخلاقی و پرهیز از پرورش عقاید فردگرایی و خوداتکایی، باید بر اساس اصول قانون اساسی و ارزش‌های سیاسی آموزش ببینند.

به عقیده الخاندرو، دو اشکال در اندیشه رالز وجود دارد: اول اینکه رالز وجود اجماع پیرامون «ایده‌آل‌های فرد و جامعه» را در یک فرهنگ دموکراتیک فرض می‌گیرد در حالی که این اجماع به ندرت می‌تواند به وجود بیاید. این در حالی است که معلوم نیست چه جایگاهی برای اندیشه‌هایی همانند اندیشه‌های مک‌اینتایر که به دنبال مفهوم متفاوتی از فرد و جامعه است می‌تواند وجود داشته باشد.

دوم، و مهم‌تر از آن اینکه، معلوم نیست چه تفاوتی میان پرورش ارزش‌های خوداتکایی و فردگرایی (که رالز این‌ها را از لیبرالیسم سیاسی دور می‌داند) و پذیرش و احترام گذاشتن به «اصول برداشت سیاسی از عدالت و ... ایده‌آل‌های سیاسی آن از فرد و جامعه» (چیزی که رالز بر آن تاکید می‌کند) وجود دارد (Alejandro, 1996: 15).

اگر ایده‌آل‌های سیاسی از فرد و جامعه در برداشت رالزی از عدالت از خوداتکایی و فردگرایی دفاع کنند دیگر هیچ تفاوتی میان پرورش آن اصول و پذیرش این اصول سیاسی که بر اساس آن‌ها ایجاد شده است وجود نخواهد داشت. رالز لیبرالیسم‌های کانت و میل را آموزه‌های جامع می‌داند. او تفاوت میان جامع و سیاسی را در گستره مفاهیمی در نظر می‌گیرد که این آموزه‌ها مد نظر دارند. او برداشت‌های جامع را دارای مفاهیمی از ارزش زندگی و ایده‌آل‌هایی از شخصیت و فضیلت انسانی می‌داند که افکار شخص را به تمامی تحت سلطه دارد. ولی سؤال اینجاست که آیا با معیاری که رالز در تفکیک میان جامع و سیاسی می‌دهد می‌توان نظریه رالز را سیاسی دانست؟ بر اساس متن رالز، جواب به این سؤال منفی است (Alejandro, 1996: 1-24).

۴.۳ از نظر یورگن هابرماس (۱۹۹۵) لیبرالیسم سیاسی را از سه جنبه می‌توان بررسی نمود: اول، هابرماس در اینکه تمامی جنبه‌های موقعیت اولیه به گونه‌ای طراحی شده باشند که یک قضاوت و وظیفه‌گرایانه و بی‌طرف از اصول عدالت را ایجاد نمایند شک دارد. دوم، رالز باید تمایز مشخص‌تری میان سؤالات درباره توجیه و سؤالات مربوط به قبول، ایجاد نماید. به نظر هابرماس رالز ایجاد یک برداشت بی‌طرف از عدالت را با هزینه فراموش کردن اعتباربخشی به این برداشت دنبال می‌کند. نقد سوم اینکه، دو ایده پیش‌گفته در نهایت به این نتیجه می‌رسند که

بررسی تحلیلی وصف «سیاسی» در نظریه ... (احمد بیگری و محمد بهرام پور) ۴۳

اولویت حقوق اساسی لیبرال را بر اصول مشروعیت دموکراتیک بنا نمایند. به همین علت رالز در دست آوردن هدفش در هماهنگ‌سازی میان آزادی‌های مدرن و باستانی، به تعبیر کنستانت، ناکام مانده است. علت این امر هم این است که رالز با تمایز میان دو حوزه سیاسی و غیرسیاسی به نوعی آزادی‌های باستانی را بر آزادی‌های مدرن ترجیح داده است؛ چراکه هر فردی خود را باید در قالب‌های سیاسی تعریف کند و در ساختار اساسی بر اساس امر حق مبتنی بر برداشت سیاسی از عدالت، طرح خود از زندگی را پی جویی نماید (Habermas, 1995: 109-131). چنین نگاهی به آزادی، برداشت رالز از لیبرالیسم را از «سیاسی» بودن ساقط می‌کند.

۵.۳ مایکل سندل (۱۹۹۸) نیز معتقد است که لیبرالیسم سیاسی بر اساس ایده دلیل عمومی مبتنی بر لیبرالیسم سیاسی، شهروندان را از ارائه شبهات و سؤالات اساسی سیاسی با توجه به ایده‌ال‌های دینی و اخلاقی خود باز می‌دارد و اینگونه بحث‌ها و استدلال‌ها را نامشروع می‌داند (سندل، ۱۹۹۸: ۲۱۷)؛ یعنی از ابتدا برخی از مسائل را از چارچوب مباحث سیاسی خارج می‌سازد و به این ترتیب به جای آنکه عقاید افراد دارای برداشت‌های جامع را به رسمیت بشناسد، آنها را به حاشیه می‌راند؛ عقایدی که از نظر رالز در اجماع همپوشان از ایده‌های عدالت وی حمایت می‌کنند.

۶.۳ پیخو پارخ (۲۰۰۰)، با نگاه چند فرهنگ‌گرایانه، لیبرالیسم سیاسی را متهم می‌کند که فضای کمی را برای بروز دیگر فرهنگ‌ها قرار داده است؛ چراکه آن‌ها را به عنوان عقایدی غیرخردمندانه از حوزه سیاسی خارج می‌کند. این خارج کردن آنقدر موسع است که عملاً نمی‌توان گفت که لیبرالیسم سیاسی رالز فضای کافی را برای افکار متنوع فراهم می‌کند (Parekh, 2000: 81 - 90).

۷.۳ از نظر پیتر اشتینبرگر (۲۰۰۴)، وظیفه ما در بررسی اندیشه‌های رالز این است که بدانیم دوری اندیشه وی از تفکرات متافیزیکی تا چه حد است (Steinberger, 2004: 74 & 75). به باور وی، حجاب جهل رالز برای تعیین قانون تفاوت، بر این فرضیه از هستی استوار است که داشته‌های ما از استعدادها و توانمندی‌هایمان بر اساس بخت و اقبال تقسیم شده‌اند و به همین دلیل باید حجاب جهل وجود داشته باشد. بر همین اساس نمی‌توان این تئوری را بی‌بنیاد دانست؛ چراکه بر اساس یک هستی‌شناسی مبتنی بر شانس و اقبال بنا شده است. از سوی دیگر به دلیل تقابل میان برداشت سیاسی و جامع از سامان سیاسی در جامعه، تنها راه حل، بازتفسیر عقاید جامع است. پیتر اشتینبرگر معتقد است «افراد دارای عقاید جامع یا باید عقاید خود را بازتفسیر کنند و یا به کنار بگذارند تا بتوانند جامعه بسازند ... در غیر این صورت به

راحتی به عنوان غیرخردمند از صحنه حذف می‌شوند» (Steinberger, 2004: 80-83). وی در نهایت می‌گوید رالز مفهوم عقلانی را در مباحث پیرامون امر خردمندانه (reasonable) وارد می‌کند و از مفهوم خرد پوزیتیویستی در بررسی میزان اعتبار و صحت دلایل ارائه شده از سوی افراد عقلانی استفاده می‌کند. به همین دلیل نمی‌توان لیبرالیسم سیاسی وی را مفهومی بی‌بنیاد دانست (Steinberger, 2004: 92). به این ترتیب از نظر اشتینبرگر، زمانی که یک ادعا از سوی فردی دارای عقیده جامع ارائه می‌گردد، ادعای وی بر اساس عقلانیت پوزیتیویستی بررسی می‌گردد و این خود یکی از دلایلی نقضی بر بی‌بنیادی لیبرالیسم سیاسی است.

۴. نگاهی مجدد برای فهم لیبرالیسم سیاسی

به پرسش اصلی در لیبرالیسم سیاسی باز گردیم. رالز می‌پرسد، چگونه برای کسانی که دارای یک آموزه جامع، دینی یا غیردینی و به طور خاص دکترین‌های مبتنی بر اقتدار دینی همچون کلیسا و یا انجیل هستند، ممکن است که علاوه بر آن، یک برداشت سیاسی خردمندانه از عدالت را، که از یک جامعه دموکراتیک مبتنی بر قانون اساسی حمایت می‌کند، تایید کنند؟ پاسخ رالز، لیبرالیسم سیاسی و ایده‌های همراه آن مانند اجماع همپوشان (بنگرید به: ۲. ۷) است. گفته شد که این اجماع بر اساس فهم‌های مختلف از برداشت سیاسی شکل می‌گیرد که افراد دارای عقاید جامع آن را به عنوان جزئی از عقیده جامع خود می‌پذیرند. یک نمونه از این فهم‌ها و نحوه پذیرش در اجماع همپوشان در نزد رالز به این شرح است.

رالز در این باره می‌گوید در حمایت از یک رژیم دموکراتیک مبتنی بر قانون اساسی، آموزه و دکترین دینی ممکن است بگوید که آزادی‌های مفروض در برداشت سیاسی همچون آزادی وجدان، محدودیت‌هایی هستند که خداوند بر آزادی‌مان قرار داده است. به عنوان مثال **عبداللهی احمد النعیم** معتقد است که شریعت اسلامی موجود بر اساس تفسیر از آموزه‌های پیامبر در دوره‌ای است که در مدینه حضور داشته و این در حالی است که آموزه‌های مکه بسیار اساسی‌تر و عمیق‌تر هستند. النعیم معتقد است که آموزه‌های مکه به این دلیل مورد توجه قرار نگرفته که شرایط محیطی لازم برای اجرای آن‌ها در آن زمان فراهم نشده است. امروزه که شرایط تغییر یافته، به اعتقاد النعیم، مسلمانان باید شریعت را بر اساس آموزه‌های ارائه شده در مکه تفسیر کنند. بر این اساس، وی معتقد است، اگر این امر اتفاق افتد، در این صورت شریعت اسلام از رژیم دموکراتیک مبتنی بر قانون اساسی حمایت می‌کند. همچنین، تفسیر مکی از

شریعت از برابری زنان و مردان حمایت می‌کند و آزادی در انتخاب عقیده و دین را تکمیل می‌کند (Rawls, 1997 : 782-783).

همان‌طور که مشخص است تنها راهی که رالز برای عقاید جامع و به خصوص عقاید دینی قرار می‌دهد، همراهی با ارزش‌های سیاسی و بازتفسیر متناسب آنها است؛ چراکه اولین شرط برای اینگونه عقاید این است که ایده آزادی وجدان و عقیده را به رسمیت بشناسند (Rawls, 1996 : 170). این اجماع همپوشان، در این صورت، تحریف عقیده جامع به نفع برداشت سیاسی خواهد بود. به این ترتیب، لیبرالیسم سیاسی رالز یکی از مشخصه‌های بارز جوامع مدرن یعنی پلورالیسم خردمندانه را نادیده می‌گیرد و در قالب فرهنگ سیاسی، ایده شهروند خردمند همکاری‌کننده و ایده‌های اجماع همپوشان و دلیل عمومی به دنبال تغییر دکترین‌های جامع افراد هستند.

از نظر رالز، خردمند (Reasonable) فردی است که به تعهدات خود پایبند باشد و در صورت تغییر شرایط، تعهدات خود را نادیده نگیرد (Rawls, 1996 : 51). این شهروندان نه تنها اعضای همکاری‌کننده جامعه هستند بلکه می‌خواهند که اینگونه پذیرفته شوند و به دنبال این هستند که دیگران هم آنها را به این صفت بشناسند (بنگرید به: ۲.۳ و ۲.۴ و ۲.۸). در نتیجه، شرکت در امور مربوط به همکاری اجتماعی، مانند انتخابات، به عملی بدل می‌شود که خردمندی افراد را به عنوان شهروندان فعال نشان می‌دهد. بنابراین هرگونه مخالفت با روند سیاسی به نوعی عدم پذیرش ارزش‌های سیاسی و در نهایت موجب غیرخردمند نامیده شدن فرد می‌شود.

نکته دیگر اینکه، رالز ایده دلیل عمومی را برای حل اختلاف ارائه می‌دهد و برای آن نقش آموزشی گسترده‌ای برای برداشت سیاسی در نظر می‌گیرد. این نقش در فرهنگ عمومی جامعه نمایان می‌شود. از طرف دیگر، رالز نتیجه حاصل از گفتگوها بر اساس دلیل عمومی را خردمندانه‌ترین راه حل می‌داند. این محصول نیز بر اساس ارزش‌های مستتر در فرهنگ عمومی سیاسی رژیم دموکراتیک مبتنی بر قانون اساسی است. در نتیجه دلیل عمومی وسیله‌ای در محدود کردن عقاید جامع است. در جامعه رالزی، شهروند فرضی دارای عقیده‌ای جامع، که در برخی موارد با ارزش‌های سیاسی در تعارض است، مجبور به محدود کردن آنها می‌شود و به تدریج آنقدر به ساختار اساسی و عملکرد آن اعتماد می‌کند که آن را ساختاری عادلانه معرفی خواهد کرد؛ غایتی که بر اساس ایده روانشناسی اخلاقی شهروندان قابل تأیید است.

بدین ترتیب، با بررسی ادعا و ایده‌های مطرح شده از سوی رالز، سیاسی بودن نظریه‌اش در ابهام قرار می‌گیرد. منتقدانی که معتقد به جامع بودن برداشت سیاسی رالز هستند، بیان می‌کنند

که اندیشه رالز به نوعی بر یک لیبرالیسم جامع استوار است. بر این اساس، افرادی که دارای عقاید جامع هستند، در جامعه رالزی، هیچ چاره‌ای به‌جز پذیرش برداشت سیاسی از عدالت ندارند. در جامعه رالزی به طریقی کاملاً ناپیدا اندیشه‌های مخالف لیبرالیسم، بر اساس ساخت روانشناسانه اخلاقی شهروندان، در معرض تغییر قرار می‌گیرند (بنگرید به ۸.۲).

رالز مدعی است، این برداشت سیاسی را از ارزش‌های موجود در فرهنگ عمومی سیاسی جوامع دموکراتیک استخراج کرده، در حالی که می‌دانیم این ارزش‌ها بر اساس یک روند تاریخی و عمل سیاسی مبتنی بر لیبرالیسم‌های جامع و فردگرایانه‌ای همچون اندیشه‌های کانت و میل، به وجود آمده‌اند و بدون ترویج آن عقاید و طرد اشکال دیگر سامان سیاسی، این جوامع نیز شکل نمی‌گرفتند. بنابراین اندیشه سیاسی رالز به صورتی غیرمستقیم و بهتر بگوییم ناپیدا، بر اندیشه‌های جامع از لیبرالیسم استوار است.

بر اساس معیارهای سه‌گانه ارائه شده توسط رالز از صفت «سیاسی» بودن و نیز معیارهایش از عقاید جامع، و با توجه به دیگر ایده‌های ارائه شده، لیبرالیسم سیاسی ناظر بر ساختار اساسی جامعه نبوده و به عقاید شخصی افراد نظارت داشته و به دنبال تحریف و بازتفسیر آنها و تعیین نوع روابط انسانی میان آنها است، و این به معنای جامع بودن است. این بازتفسیر نیز باید مورد تایید لیبرالیسم سیاسی باشد که متکی بر عقاید جوامع دموکراتیک است. عقایدی که سالیان متمادی در جوامع دموکراتیک غربی جاری بوده و هرگونه عقیده خلاف آن را، در بهترین حالت، «غیرخردمندانه» می‌داند. ابتدای بر این فرهنگ جاری در جوامع دموکراتیک دلیلی بر جامع نبودن این اندیشه نیست. رالز به دنبال آن است که جامع نبودن اندیشه خود را از برساختگرایی‌اش استخراج نماید؛ اما چه کسی می‌تواند بر تاریخی از رویکردهای «متمدن‌سازی وحشیان» نزد جوامع دموکراتیک فعلی سرپوش بگذارد.^۲ فرهنگ جاری جوامع دموکراتیک نیز بر اساس همان بنیان‌ها شکل گرفته و ابتدای لیبرالیسم سیاسی بر فرهنگ سیاسی «اکنون و اینجایی» در جوامع لیبرال نمی‌تواند آن را از برچسب جامع بودن برهاند.

از سوی دیگر، محدوده ساختار اساسی جامعه، به عنوان موضوع اصلی لیبرالیسم سیاسی، آنقدر وسیع است که تصور نهادهایی مؤثر و کاملاً مستقل از ساختار اساسی، غیرممکن است. به عنوان مثال، رالز، خانواده را از جمله نهادهایی می‌داند که در این ساختار قرار دارد و مدعی است، لیبرالیسم سیاسی به صورت مستقیم بر آن تأثیر نمی‌گذارد، بلکه از آن می‌خواهد که ارزش‌های آزادی و برابری را با نگاه شهروندی به این مفاهیم، محترم بشمارد (Rawls, 1997 : 788-789). وی از این هم جلوتر می‌رود و خانواده تک‌همسری را جزیی از ساختار اساسی

می‌داند (Rawls, 1999b: 6)، در حالی که می‌دانیم این نوع از خانواده بر آموزه مذهبی برخی فرق مسیحی مبتنی است. اگر تجویز نوع خانواده از سوی لیبرالیسم سیاسی امری موجه باشد، این امکان وجود دارد که نوع خاصی از خانواده از سوی لیبرالیسم سیاسی تجویز شود که در تمامی جوامع مذموم بوده‌اند. در این صورت همکاری با این نوع از خانواده‌ها، یکی از شروط خردمندی دانسته شده و عدم همکاری با آن با برچسب «غیرخردمندی» مواجه می‌شود. با وجود چنین ساختار اساسی وسیعی در جامعه از نگاه لیبرالیسم سیاسی، این اندیشه نه تنها به امری جامع (نگاه کنید به ۲.۱.۲) بدل می‌شود که به اندیشه‌ای اقلیت‌محور تبدیل می‌گردد که تنها با واقعیت خفقان در جوامع مطابقت خواهد داشت^۳ (بنگرید به: ۲.۱.۳).

از طرف دیگر استفاده از ایده‌های موجود در فرهنگ جوامع دموکراتیک نمی‌تواند این برداشت را سیاسی کند؛ چراکه در همین فرهنگ‌های دموکراتیک نیز ایده‌هایی وجود دارند که کاملاً با ایده‌های اصلی لیبرالیسم سیاسی رالز متفاوت هستند. سؤال اصلی آن است که چرا رالز از آنها استفاده نکرده و تنها از بخشی از ایده‌های جوامع دموکراتیک استفاده نموده است؟ جواب واضح می‌نماید: لیبرالیسم سیاسی متکی بر پیش‌فرض‌هایی است که در نظریه‌ای در باب عدالت به وضوح بیان شده‌اند.

۵. نتیجه‌گیری

جامعه‌ی حاصل از لیبرالیسم سیاسی رالزی اینگونه است: به دلیل نادیده گرفتن پلورالیسم خردمندانه، شهروندانی (در اقلیت و یا اکثریت)، وجود خواهند داشت که توان ابراز مخالفت خود با ایده‌های لیبرالیسم سیاسی را ندارند، چرا که در این صورت شهروندانی همکاری‌کننده^۴ محسوب نخواهند شد و برابری و آزادی خود را در این جامعه از دست خواهند داد. همان چیزی که رالز آن را پذیرش عواقب تصمیم‌های فردی می‌نامد. در نتیجه؛ ثباتی که در این جامعه وجود دارد نه بر اساس دلایل حق که بر اساس دلایلی غیرحق است.

بر اساس پیش‌فرض‌های مورد قبول رالز، آن‌ها در یک عمل انجام شده قرار می‌گیرند؛ چرا که جامعه یک جامعه بسته است و تنها با تولد وارد آن می‌شوند و چاره‌ای دیگر هم ندارند؛ چراکه جز با مرگ، امکان رهایی از آن نیست. این جامعه خودبسته نیز هست و به همین دلیل جامعه‌ای کارآمد است؛ زیرا تمامی وسایل مورد نیاز برای پیجویی اهداف افراد را فراهم می‌کند. بنابراین بهترین گزینه عقلانی که در حال حاضر در اختیار افراد است همین جامعه‌ای است که در آن حضور دارند. پس، حمایت حداکثری شهروندان از برداشت سیاسی نه بر اساس پذیرش

خردمندانه آن بلکه پذیرش عقلانی آن بر سه دلیل مبتنی است: اول قرار گرفتن در عمل انجام شده؛ دوم نداشتن راه چاره‌ای دیگر؛ سوم کارآمدی فعلی این سامانه. این دلایل منجر به پذیرفتن دلیلی برتر می‌شود که رالز به دنبال پرهیز از آن بود؛ یعنی بنا شدن این پذیرش بر اساس قبول وضع موجود.

پی‌نوشت‌ها

۱. شرح این ناکامی در بسط ایده‌های لیبرالیسم به جامعه بین‌المللی در مقاله زیر از نویسندگان همین نوشتار، ارائه شده است:

«جان رالز و ناکامی در بسط لیبرالیسم سیاسی به روابط میان ملت‌ها». کتاب *دانشگاه، متن، آینده*: مجموعه مقالات نخستین همایش ملی نقد متون و کتب علوم انسانی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۳۹۶.

۲. فرهنگی که در استعاره‌های «باغ و جنگل» بازتولید شده‌اند.

۳. در این مورد خانواده‌های همجنسی را در نظر بگیرید. بدون وجود قدرت سیاسی موافق با آن نوع از خانواده و ترویج بی‌امان آن در فرهنگ‌های توده‌ای و رسانه‌ای و نیز مخالفت شدید و خفقان‌آلود جاری نسبت به سدهای مخالف با آن نوع از خانواده‌ها امکان بروز آنها در جوامع دموکراتیک، و دیگر جوامع وجود نداشته و ندارد. به این ترتیب این فرهنگ جوامع دموکراتیک، «در اینجا و اکنون»، خود حاصل «خفقانی» است که رالز مدعی تبری از آن است.

۴. نگاه به این مفهوم نیازمند نگاه به مفهوم خردمندی در اندیشه رالز است. مفاهیمی که بررسی آن‌ها نیازمند مطلبی مجزا و مفصل بوده و به دلیل تمرکز این نوشتار بر ایده سیاسی بودن، در جایی دیگر به بحث و بررسی گذاشته می‌شود.

کتاب‌نامه

راولز، جان (۱۳۸۳). *عدالت به مثابه انصاف*. ترجمه عرفان ثابتی. تهران: انتشارات ققنوس.

Alejandro, Roberto (Feb., 1996). "What Is Political about Rawl's Political Liberalism?" *The Journal of Politics* (Cambridge University Press on behalf of the Southern Political Science). No 58: pp. 1-24.

Gaus, Gerald F. (2003). *Contemporary Theories Of Liberalism*. SAGE Publication.

Habermas, Jurgen (mar 1995). "Reconciliation through the public use of reason : remarks on John Rawls's political liberalism ." *The Journal Of Philosophy*, pp. 109-131.

Nozick, Robert (1974). *Anarchy, State, And Utopia*. Blackwell.

بررسی تحلیلی وصف «سیاسی» در نظریه ... (احمد بیگلری و محمد بهرام پور) ۴۹

- Rawls, John (1999b) . *A Theory Of Justice*. Revised Edition. Harvard University press.
- Rawls, John (1999a). *The Law Of Peoples*. Harvard University Press.
- Rawls, John (1997). "The Idea of Public Reason Revisited." *The University of Chicago Law Review* (The University of Chicago Law Review). No 64, pp. 765-807.
- Rawls, John (1985). "Justice as fairness : Political not Methaphysical." *Philosophy and Public Affairs* (Blackwell Publishing). No 14, pp. 223-251.
- Rawls, John (1996). *Political Liberalism*. 2nd. New York: Columbia University Press.
- Rawls, John (Jul., 1963). The Sense of Justice. *The Philosophical Review*, Vol. 72, No. 3, pp. 281-305.
- Sandel, Michael J. (1998). *liberalism and the limits of justice*. cambridg university press.
- Wenar, Leif (1995). "Political Liberalism: An Internal Critique." *Ethics* (The University of Chicago Press). No 106, pp. 32-62.
- Steinberger, Peter j. (2004). *The Idea of state*. Cambridge University Press.

